

Csurgó Bernadett

SIMONYI ÁGNES (szerk.):
TIZENEGY FALU ÖTVENÖT CSALÁD.
MUNKATUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

(„Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány”, *Struktúra-Munkaügy*
Kiadó, 2001)

Az interjúkötet olyan műfaj, amit nehéz kritizálni vagy bírálni. Nem tartalmaz elméleteket és következtetéseket, amit elfogadhatunk vagy cáfolhatunk. A problémát alulnézetből, a szereplők szemszögéből ragadja meg, szubjektív élményeket és ismereteket nyújtva az olvasó számára.

A Simonyi Ágnes által szerkesztett *Tizenegy falu ötvenöt család* című könyv is interjúkból és esettanulmányokból áll. A munkanélküliség problémakörét járja körül, az érintettek szemszögéből, illetve azok szubjektív beszámolóira építve.

A munkanélküliség definíció szerint azt jelenti, hogy valamely ország, térség, foglalkozási munkaerőpiacán a kialakult bérszinteken elhelyezkedni kívánók egy része nem, vagy csak rövidebb-hosszabb idő elteltével talál elfogadható munkát. A munkanélküliség fontos és kiemelt gazdasági mutató. A statisztikai táblázatok és arányszámok azonban nem képesek a fogalom valódi társadalmi, illetve individuális jelentésének megragadására. Ezzel szemben a kötet szerzői mellőzve a statisztikai adatokat, a számok világa mögé nézve igyekeznek megragadni a munkanélküliség aspektusait.

A rendszerváltásnak számos, a társadalmi szerkezetet közvetlenül érintő, hatása volt, és mindenekelőtt ide kell értenünk a foglalkoztatási szerkezet átalakulását. A háztartásokat változó mértékben és irányban érintette ez a folyamat. A rendszerváltás egyik legnagyobb vesztesének azokat a családokat tekinthetjük, akik kiszorultak a munkaerőpiacról. Simonyi Ágnes szerint „a munkaerőpiacról távolmaradó inaktívak és az egyre hosszabb ideje munkanélküliségben élők megélhetése, családjaik fennmaradása, gyerekeik sorsa a 90-es évek Magyarországnak egyik legkeményebb és legösszetettebb társadalmi kérdése” (Simonyi 2001: 5).

A kötet szerzői tizenegy súlyos munkaerőpiaci hátrányokkal küzdő magyarországi kistelepülésen készítettek interjúkat. A felkeresett falvakban a munkanélküliségi mutatók az országos átlagnál rosszabbak. Az interjú alanyai olyan kisgyermekes családok voltak, ahol legalább az egyik, de nem ritkán mindkét szülő tartósan munkanélküli volt. A falvakat az ország különböző pontjairól választották ki, így északi és déli, dunántúli és alföldi települések egyaránt szerepelnek a mintában.

A vizsgálat során a kutatók falvanként öt-öt munkanélküli családot kerestek fel, a házaspárokkal készített interjúk mellett a falvak önkormányzati vezetőit, és az illetékes munkaügyi kirendeltség munkatársait is megkérdezték.

A könyv döntő hányadát a falvokról-családokról szóló dokumentumok alkotják. Az anyagokat a szerkesztő nem egységesítette, ezért a kötetben az interjúkészítés szinte minden típusára találhatunk példákat. A könyv így nemcsak tartalmi, hanem módszer-

tani szempontból is rendkívül érdekes és informatív: implicit megmutatja a kötetlen, nem irányított interjúk mélységét megközelítő technikától¹ az összehasonlíthatóság kritériumait sokkal inkább szem előtt tartó strukturált interjúig,² szinte az összes lehetséges interjúzási módszer és leírás előnyeit és hátrányait.

A kutatás során alkalmazott interjúvázlat fő témakörei a települések munkaerőpiaci, foglalkoztatási helyzetére és lehetőségeire, a családtagok életútjára, a gyermekneveléssel járó nehézségekre, a munkavállalás körülményeire és lehetőségeire, a szociálpolitikai ellátások szerepére, és általában a családok véleményének, attitűdjének és mentalitásnak megragadására vonatkoztak.

Tizenegy falu és ötvenöt család nagyon különböző és mégis hasonló leírását tartalmazza tehát a kötet. Az interjútechnikán túl a kutatói megközelítésben is különbség figyelhető meg az egyes dokumentumok között. Leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy a kutatók egyik csoportja nagyobb figyelmet szentel a falvaknak, tehát a környezeti, társadalmi körülmények oldaláról igyekszik bemutatni a problémát,³ és a családok mindehhez csak kiegészítésként szolgálnak. Míg a másik megközelítés az egyénekre, az életutakra és attitűdökre helyezi a hangsúlyt, kevesebb figyelmet szentelve a társadalmi környezetnek.⁴ A legtöbb kutató azonban igyekszik többé-kevésbé egyenlő hangsúlyt fektetni a falvak és családok leírására. A kutatás célját, a családok és falvak részletes és a mélystruktúrákat is megvilágító leírását azonban, módszertől és megközelítéstől függetlenül, a kötet minden szerzőjének sikerült teljesítenie.

Az interjúkötet keretein túllépve a könyv három rövid, elemző tanulmányt is tartalmaz. A *Munkanélküliség és munkalehetőségek kistelepüléseken* című részben szereplő, a kötet dokumentumaira épülő elemzések a kutatási tapasztalatok összefoglalásán túl, az összegyűjtött anyagok felhasználásának lehetőségeit is mutatják.

„A munkanélküli ellátásban részesülőkkel, illetve a regisztrációba bekerült munkanélküliekkel a kirendeltség munkatársai megpróbálnak humánusak lenni. Elfogadják, hogy a munkanélküliek kénytelenek olyan túlélési stratégiákat alkalmazni, mint a földművelés, állattartás. Tudják azt is, hogy az ilyen tevékenységekre berendezkedett emberek nem lehet egyik napról a másikra munkába állítani. Igyekeznek elkerülni a felajánlott munkahelyek visszautasításával járó esetleges szankciókat.” (Simonyi 2001: 24)

Simonyi Ágnes *Foglalkoztatási „rend” hátrányos helyzetű kistelepüléseken – kényszerek és adottságok, előnyök és hátrányok* című tanulmánya a kötetben szereplő dokumentumok széles körű felhasználásával elemzi a hátrányos munkaerőpiaci helyzetben lévő településeken adódó munka- és jövedelemszerzési lehetőségeket. A helyi munkaalkalmakat és a települések munkahelyteremtő kapacitását vizsgálja. Ezen a településeken a munkaerő-kereslet döntően szezonális, időszakosság és „feketesség” jellemzi. A munkát kereső lakosság munkába állását az alacsony képzettség és az

¹ Ide sorolható például Orsovai Szilvia Balkányról, Simonfalvi Hédió Nekézsenyről, Palotai Ilona Tóalmásról, vagy Dögei Ilona Várongról készített esettanulmánya.

² A strukturált interjú legjellegzetesebb példáját a kötetben Dányi Endre, Holczer Gábor és Siomos Angéla Felsővadászról készített leírása mutatja.

³ Ilyen például Dányi Endre, Holczer Gábor és Siomos Angéla felsővadászi, illetve nagygyörbi esettanulmánya, vagy Szivák Katalin Ruzsáról szóló leírása.

⁴ Ennek a megközelítésnek jellegzetes példája Dögei Ilona igari tanulmánya.

anyagi stabilitás iránti alapvető igényük korlátozza. A gyenge anyagi és kulturális háttérrel rendelkező családok munkanélküliek számára a stabilitás létfontosságú, minden apró jövedelemváltozásra érzékenyen reagálnak.

A vizsgált családok többsége a kilencvenes években a családalapítással felmerülő lakásigények miatt költözött a falvakba. Simonyi Ágnes kiemeli, hogy ezeknek a családoknak nemcsak az anyagi, hanem az emberi biztonságát is veszélyeztetné, ha máshol vállalnának munkát. *„A megszokott környezetben jobb a bizonytalan, mint az ismeretlenben az, amiről nem lehet tudni, mennyire stabil.”* (Simonyi 2001: 16)

A munkaerő-kereslet és -kínálat alapvetően kötött ezeken a településeken. A felkeresett falvak fontos sajátossága, hogy a közhasznú munkalehetőséget az adott feltételek között a saját képükre formálják. Itt a közhasznú munka célja a munkanélküliek visszaforgatása a szociális ellátások rendszerébe.

Végezetül Simonyi Ágnes hangsúlyozza, hogy ezekben a falvakban a munkanélküliek nem a tétlen, naplopó, semmittevő képét keltik. A helyzetet a „dolgos munkanélküliek” és „lustán kiépülő közjavak” terminusaival jellemzi.

„Amit most elő tudok teremteni, az éhen halni sok, de megélni kevés.” (Simonyi 2001: 27)

Dögei Ilona tanulmánya a munkanélküliségben élő családok életkörülményeit és munkaerőpiaci lehetőségeit vizsgálja. A munkanélküliek családjában a felnőttek és gyerekek szükségletei egyaránt kielégítetlenek maradnak. Alapvető létbizonytalanság jellemzi ezeket a családokat.

Dögei Ilona a munkanélküliek életútját elemzi. Eredményei azt mutatják, hogy a munkanélküli létbe nagyon eltérő életutak vezethetnek. A munkanélküliség okai lehetnek a gazdasági szerkezetváltozás, a képzetlenség és a különböző egyéni jellemvonások is.

A szerző vizsgálja a munkanélküliek túlélési stratégiáit és közérzetét is. Ez a megközelítési mód is jelzi, hogy az összegyűjtött anyagok segítségével a munkanélküliség mély, látens dimenziói is feltárhatóvá válhatnak.

Összefoglalásként kiemeli, hogy a munkanélküliségnek vannak makro- és mikroszintű tényezői is. A makroszintű tényezők között az alacsony bérszínvonal, a helyi foglalkoztatási lehetőségek hiánya és a közlekedési problémák emelhetők ki. A szubjektív, mikroszintű tényezőket tekintve pedig a munkanélkülieket az alacsony iskolázottsági szint, szakképzetlenség vagy a nem piaci képzettség, illetve az önállótlan-ság jellemzi.

„A gyerekek tisztában vannak a család helyzetével. Nem okoljuk egymást. Közösén döntöttünk, közösén bukunk. A gyerekek is tudják mit, hogyan, mennyiért csinálunk, kinek mennyivel, mivel tartozunk — mondja a feleség és erre a férj, gyerekek rábólintanak.” (Simonyi 2001: 46)

Holczer Gábor és Siomos Angéla tovább bővítve az összegyűjtött anyagok felhasználhatóságának körét, *Gyerekek munkanélküli családokban, gyerekszegénység, gyerekmunka – Készül a második munkanélküli generáció?* című tanulmányukban a munkanélküliségi probléma speciális részterületét ragadják meg. A munkanélküli családokban élő gyermekek helyzetét, iskoláztatási lehetőségeit és perspektíváit elemzik. Bemutatják az iskolába járás problémáit, a gyerekek iskoláztatásának anyagi nehézségeit, a tehetségek érvényesülésének gátjait, a szülő–gyermek viszony problémáit és a szociális hátrányok átörökítésének kérdését. Végül kiemelik, hogy a kivételek ellenére

a családok többsége egyik napról a másikra él, nem tud előre tervezni. Jövőképük nincs. A gyermekek pedig ezekben az alkalmi és rendszertelen munkából, illetve segélyekből élő családokban szocializálódnak. Már gyermekkorukban elkezdik az ilyen típusú munkavégzést, és nem látják az iskoláztatással járó felemelkedés perspektíváit.

A kötetben szereplő három elemző tanulmány a dokumentumok széles körű felhasználhatóságáról tanúskodik. A tanulmányokban megjelenő kérdések és problémák azonban az összegyűjtött anyagban rejlő lehetőségeknek csak egy szűk területét érintik. Nagyon sok kérdésre és kutatási problémára adhat még választ ez az anyag, amit a kötet zárófejezetében megjelenő szakmai hozzászólások is jeleznek. Az alkalmazkodás történeti összefüggéseinek kérdése, a létbizonytalanság és kiszolgáltatottság újratermelődésének veszélye, a vezetők és karizmatikus szereplők falvakra gyakorolt hatása, a munkahelyteremtő képesség és a közjavak hiányának problematikája egyaránt megválaszolható lehet a kötetben szereplő esettanulmányok, dokumentumok segítségével.

A *Tizenegy falu, ötvenöt család* interjúkötet tehát olyan anyagokat tartalmaz, amelyek továbbkutatása mindenképpen jelentős és hasznos lehet. Ez a könyv a munkanélküliséggel foglalkozó kutatások fontos forrását képezheti.